

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН

Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору Максат Кубатович
Асаналиевдин кайрылуусуна байланыштуу Кыргыз Республикасынын
Конституциялык сотунун 2023-жылдын 14-июнундагы Чечиминин
түшүндүрүмөсү жөнүндө

ТОКТОМУ

2025-жылдын 14-январы

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту: төрагалык кылуучу –
Э.Ж. Осконбаев, судьялар Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, К.А. Дуйшеев,
Л.Ч. Жолдошева, М.Ш. Касымалиев, К.Дж. Кыдырбаев, Ж.А. Шаршеналиев
курамында, катчы М.Н. Нургазиеванын катышуусунда, “Кыргыз
Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык
Мыйзамдын 38-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктун, Кыргыз
Республикасынын Конституциялык сотунун 2022-жылдын 18-февралындагы
№ 2 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Конституциялык
сотунун Регламентинин 104-пунктунун 3-пунктчасын, 110-1-пунктун
жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору М.К.
Асаналиевдин кайрылуусун сот отурумунда карап чыгып,

ТА П Т Ы:

2024-жылдын 15-октябрында Кыргыз Республикасынын

Конституциялык сотуна Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору М.К. Асаналиевдин Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун жана 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун 2023-жылдын 14-июнундагы Чечимин (мындан ары – Чечим) кабыл алууга байланыштуу укук колдонуу практикасындагы келип чыккан көйгөйлөр жөнүндө кайрылуусу келип түшкөн.

Башкы прокурор, жогоруда аталган Чечимди аткарууда Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине (мындан ары – КЖПК) өзгөртүүлөрдүн кабыл алынышына байланыштуу сот актысы менен тастыкталган, кылмыш иштерин кыскартуу жөнүндөгү тергөөчүлөрдүн токтомдору прокурордук көзөмөлдүн предмети болбой калгандыгын жана алардын мыйзамсыздыгынан жана негизсиздигинен улам жокко чыгаруу мүмкүн эместигин белгилейт. Түзүлгөн кырдаал прокурордук көзөмөлдөө функциясынын соттук контролдоо менен алмашуусуна, сотко чейинки өндүрүштүн катышуучуларынын даттанууларын кароо жол-жобосунун макулдашылбагандыгына жана тергөө судьялары менен прокурорлордун ортосундагы ыйгарым укуктарды бөлүштүрүүдө талаш-тартышууга, бул акыр-аягында укуктун үстөмдүгү, адилеттүүлүк жана тең укуктуулук принциптерин этибарга албоого алып келет. Ушуга байланыштуу тергөө судьялары КЖПКга ылайык, ишти маңызы боюнча чечүүдө сот тарабынан түздөн-түз каралууга тийиш болгон маселелерди алдын ала чече башташат, ошондой эле териштирүүнүн багыты жана тергөө аракеттерин жүргүзүү жөнүндө көрсөтмөлөрдү берип, сотко чейинки өндүрүштү жүргүзгөн адамдардын, анын ичинде прокурордун ордуна чечим кабыл алышат.

Башкы прокурор, ошондой эле КЖПКнын 35-беренесинин 1-бөлүгүнө жана 260-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык, прокурор башынан эле тергөөчүнүн мыйзамсыз жана негизсиз чечимдерин, анын ичинде кылмыш ишин кыскартуу жана кылмыш ишин козгоодон баш тартуу чечимдерин

жокко чыгаруу ыйгарым укугуна ээ болгондугун белгилейт. Бирок, Чечимди аткаруу үчүн кабыл алынган 2024-жылдын 2-апрелиндеги №73 “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзамы прокурорду мындай мүмкүнчүлүктөн иш жүзүндө ажыраткан.

Тергөө судьясынын ыйгарым укуктарын манипуляциялоо мүмкүнчүлүгүнөн жана КЖПКнын 27-беренесинин 1-бөлүгүнүн 2-пункту боюнча ишти кыскартуу менен аяктаган тергөөнүн сапатсыз жүргүзүлүшүнөн пайдаланып, ошондой эле кылмыштын бетин ачуу жана күнөөлүүлөрдү жоопкерчиликке тартуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарууга умтулуп, кызыкдар жактар прокурордун ишти изилдөө этабын өткөрүп жиберип, кыскартуу үчүн негиздер туура эмес колдонулган деп көрсөтүү менен тергөөчүнүн чечимине сотко токтоосуз формалдуу арыз беришет. Ошол эле учурда алар кылмыш курамынын жоктугуна байланыштуу ишти кыскартуу жөнүндө өтүнүч келтиришет.

Башкы прокурор мындай учурларда тергөө судьясынын кабыл алган чечими кандай болбосун арыз ээси үчүн иш жүзүндө ыңгайлуу болорун баса белгилейт, анткени маңызы боюнча соттук териштирүүнүн алкагында чечилиши керек болгон аспектилер даттанууну кароодо кыйыр түрдө алдын ала чечилип калат. Ал өз кайрылуусунда мындай соттук актылардын конкреттүү мисалдарын келтирип, мындай практика Конституциялык соттун Чечиминен кийин кеңири жайылып баратканын белгилеген.

Көзөмөл органынын башчысы Чечимден келип чыккан тыянактар КЖПКнын 32-беренесинин 4-бөлүгүнө жана Жогорку соттун Пленумунун 2019-жылдын 24-майындагы №14 токтомунун 30-пунктунун талаптарына карама-каршы келет деп эсептейт, аларда тергөө судьясы ишти маңызы боюнча чечүүдө соттук кароонун предмети болушу мүмкүн болгон маселелерди алдын ала чечпеши, тергөөнүн багыты жана тергөө аракеттерин жүргүзүү боюнча көрсөтмөлөрдү бербеши, сотко чейинки өндүрүштү жүргүзгөн адамдардын, прокурордун ордуна аракеттерди жасабашы жана

чечимдерди кабыл албашы керектиги көрсөтүлгөн.

Башкы прокурор өз позициясын жыйынтыктоодо, жогоруда айтылган жагдайлар жана жарандардын укуктарына, мамлекеттин жана коомдун кызыкчылыктарына түздөн-түз таасир этиши мүмкүн болгон терс кесепеттер Конституциялык соттун Чечими кабыл алынган учурда анын изилдөөсүнүн предмети болбогондугун белгилейт.

Башкы прокурордун кайрылуусун изилдеп чыгып, ошондой эле 2023-жылдын 14-июнундагы Чечимди аткаруунун натыйжасында келип чыккан терс укук колдонуу практикасын болтурбоонун маанилүүлүк деңгээлин эске алып, Конституциялык сот кыйла так түшүнүү жана туура укук колдонуу үчүн аталган Чечимде билдирилген айрым укуктук позицияларды түшүндүрүүнү зарыл деп эсептейт.

Конституциялык соттун жыйынтыктоочу актысы боюнча түшүндүрмө Конституциялык соттун өзү тарабынан Чечимдин өзүндө каралган жана чагылдырылган маселелер боюнча анын кароосунун предметинин чегинде гана жүргүзүлүшү мүмкүн.

1. Конституциялык сот адилеттигинин негизги максаттарынын бири – Конституциялык соттун чечимдерин алардын чыныгы мазмунуна жана маанисине ылайык шартсыз түрдө камсыздоо болуп саналат. “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 53-беренесинин 2-бөлүгүнүн талаптарына ылайык, мамлекеттик бийликтин аткаруу жана мыйзам чыгаруу органдары мындай аткарууну камсыз кылууга милдеттүү. Ушунун негизинде Конституциялык соттун 2023-жылдын 14-июнундагы Чечими “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” 2024-жылдын 2-апрелиндеги № 73 Мыйзамы менен белгиленген тартипте ишке ашырылган.

Аталган Мыйзам менен КЖПКнын талашылып жаткан ченемдерине өзгөртүүлөр киргизилген, ага ылайык прокурор мындан ары тергөөчүнүн, тергөө түзүмүнүн жетекчисинин, төмөн турган прокурордун чечимдерин жокко чыгарууга, бул чечимдердин мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү сот

актысы менен тастыкталган учурларда кыскартылган иш боюнча өндүрүштү кайра жандандырууга ыйгарым укугу жок.

2. Конституциялык соттун кароосунун предмети болуп прокурордун сотко чейинки өндүрүштө тергөөчүнүн, тергөө түзүмүнүн жетекчисинин, төмөн турган прокурордун кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү чечимин жокко чыгаруу, ал тургай мындай чечимдер сот тарабынан мыйзамдуу жана негиздүү деп таанылган болсо да иш боюнча өндүрүштү кайра жандандыруу ыйгарым укугун караштырган КЖПКнын 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун, 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн өз ара байланышкан жоболору саналат.

Конституциялык сот өзүнүн 2023-жылдын 14-июнундагы Чечиминде кылмыш-жаза өндүрүшүн кыскартуунун жыйынтыктоочу мүнөзү мындай Чечимдин мыйзамдуулугунун жана негиздүүлүгүнүн жогорку деңгээлин талап кылаарын белгилеген. Бул анын укуктук жана процессуалдык аспектилерге гана таасир этпестен, ошондой эле укук коргоо системасынын укук тартибин камсыз кылуу, жоопкерчиликтин болбой койбостугу принцибин сактоо, инсандын бузулган укуктарын калыбына келтирүү жана сот адилеттигинин коомдук кызыкчылыктарын коргоо боюнча ишмердүүлүгүнө түздөн-түз таасир этүүсү менен шартталган. Ушуга байланыштуу кылмыш иштерин кыскартуунун мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшерүүнүн укуктук жол-жоболору өзгөчө мааниге ээ.

Бул жол-жоболордун милдеттүү бөлүгү болуп прокурордук көзөмөл саналат. Чечим кабыл алгандан кийин тергөөчү ишти прокурорго жөнөтөт, ал аны мыйзамдуу жана негиздүү деп табат же себептерин көрсөтүү менен жокко чыгарат жана иш боюнча өндүрүштү кайра жандандырат. Ошол эле учурда, мыйзам чыгаруучу КЖПКнын 259-беренесине ылайык, кылмыш-жаза процессинин катышуучуларына тергөөчүнүн токтомуна жогору турган прокурорго же сотко даттануу укугун берет, бул кошумча контролдоо механизмин камсыз кылат.

Конституциялык сот, сотко чейинки өндүрүш стадиясында

контролдоонун алкагында чыгарылган, белгиленген тартипте кабыл алынган жана мыйзамдуу күчүнө кирген соттук актылар милдеттүү юридикалык күчкө ээ экендигин жана башка мамлекеттик органдардын актылары менен жокко чыгарылбай же өзгөртүлбөй турганын баса белгилеген.

Бирок, КЖПКнын каралып жаткан ченемдеринин мазмунун кылмыш-жаза процессуалдык жоболордун комплексинен, атап айтканда, КЖПКнын 27-беренесинен өзүнчө фрагментардуу колдонулушу талашылып жаткан ченемдерди девианттык, туура эмес түшүнүүгө алып келген. Натыйжада, прокурор тарабынан бул маселе боюнча соттун чечими болсо дагы, кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө токтомду жокко чыгарууга жана иш боюнча өндүрүштү кайра жандандырууга мүмкүнчүлүк түзүлгөн.

Мындай учурларда прокурордун өз алдынча чечим кабыл алуусу сотко гана берилген ыйгарым укуктарга кол салуу болуп саналат. Мындай укуктук кырдаал Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик органдарынын системасын түзүүнүн конституциялык принциптери, ошондой эле бийликтин сот бутагынын конституциялык-укуктук статусу жагынан алганда алганда жол берилгис.

Буга байланыштуу, Конституциялык сот соттук контролдоонун учурдагы системасында кылмыштык куугунтуктоонун перманенттик коркунучу жасалма түрдө түзүлүп, кыскартылган кылмыш ишин бир эле негиздер боюнча өзүм билемдик менен улам-улам кайра жандандыруу жол берилгис, бул кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн максаттарына карама-каршы келет, атап айтканда, кылмыш-жаза өндүрүшүн кыскартуу сыяктуу аны аяктоонун мындай формасы адамдык кадыр-баркты тебелеп-тепсөөгө жөндөмдүү, инсандын конституциялык эркиндиктерине ашыкча жүктөө болуп саналат деп эсептейт.

3. Конституциялык сот тергөө судьясы менен прокурордун ортосунда пайда болгон ыйгарым укуктардын кагылышуусу жөнүндө Башкы прокурордун жүйөлөрүн карап чыгып, бул укук колдонуу органдарынын Конституциялык соттун Чечиминин мазмуну жана аны туура колдонулушу

жөнүндө жетиштүү деңгээлде кабардар эместиги менен шартталган деп эсептейт.

Баарынан мурда, Чечимде соттук контролдоонун да, прокурордук көзөмөлдүн да талаптагыдай иштөөсүнүн маанилүүлүгү баса белгиленгенин өзгөчө белгилей кетүү керек, анткени алар мыйзам үстөмдүгүн камсыз кылууга, укук тартибин сактоого, жарандардын укуктары менен эркиндиктерин коргоого багытталган укуктук мамлекеттин ажырагыс элементтери болуп саналат.

Тарыхый аспекттен алганда, алар кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн ар кандай этаптарында укуктук жөнгө салууда колдонулуп келген, муну менен бирге алар белгилүү бир мазмуундук эволюцияга дуушар болуп келген. Колдонуудагы конституциялык-укуктук жоболордун контекстинде алардын функциялары, ыйгарым укуктары жана өз ара аракеттенүү чектери мыйзам менен так ажыратылган.

Сотко чейинки өндүрүштө соттук контролдоонун ыйгарым укуктарынын чектери КЖПКда аныкталган жана конкреттүү укуктук маселени чечүү алкагы менен чектелген. Сот КЖПКга ылайык ишти маңызы боюнча чечүүдө соттук кароонун предмети болушу мүмкүн болгон аспектилерди алдын ала чечүүгө укуксуз, ал иликтөө багыты жана тергөө аракеттерин жүргүзүү боюнча көрсөтмөлөрдү бере албайт, сотко чейинки өндүрүштү жүргүзгөн адамдардын, прокурордун ордуна аракеттерди жасай албайт жана чечимдерди кабыл ала албайт. КЖПКда тергөө судьясынын ыйгарым укуктарынын чектерин так аныкталган, ошону менен мүмкүн болуучу бийликти ашыра пайдалануунун же башка органдардын (прокурордун же тергөөчүнүн) функцияларына кийлигишүүсүн алдын алган императивдик мүнөздөгү ченемдер белгиленген.

Өз кезегинде, сотко чейинки өндүрүштүн милдеттүү жол-жобосуна киргизилген прокурордук көзөмөл дагы мыйзамдык алкактар менен чектелген жана тергөөнүн актыларынын мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшерүүгө багытталган.

Кылмыш ишин кыскартуу – бул сотко чейинки өндүрүштүн акыркы этаптарынын бири болуп саналат, ал инсандын укуктарына жана коомдун кызыкчылыктарына олуттуу таасир этет. Ошондуктан, тергөө органдарынын бул стадиядагы чечимдери алардын негиздүүлүгү жана мыйзамдуулугу жагынан максималдуу түрдө так болушу керек. Бул кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү токтомо конкреттүү далилдер менен аныкталган иш жүзүндөгү маалыматтардын келтирилиши, аларга кылмыш-жаза укуктук баа берилиши жана кылмыш ишин кыскартуу үчүн негиздердин жетиштүүлүгү жөнүндө юридикалык жактан жүйөлөштүрүлгөн тыянактар жасалышы керек дегенди билдирет.

Бирок, КЖПКнын максаты боюнча сотко чейинки өндүрүш стадиясы ушуну менен аяктады деп эсептелбейт, анткени КЖПКнын 258-беренесинин 5, 6-пункттарында тергөөчүнүн кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү чечиминин мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн прокурор тарабынан милдеттүү түрдө текшерүү каралган. Мында прокурордук көзөмөл бул стадияга императивдик (милдеттүү) тартипте киргизилген, ал кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү чечимди мыйзамдуу жана негиздүү деп таануу жөнүндө корутунду түрүндөгү акт же кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү токтомду жокко чыгаруу жөнүндө токтом чыгаруу менен аякташы керек, бул сотко чейинки өндүрүштү кайра жандандырууга алып келет.

Мазмундук жагынан алганда, кылмыш ишин кыскартуу стадиясындагы прокурордук көзөмөл тергөө органдарынын иш-аракеттеринин кайра текшерүүгө багытталат, алардын актыларынын мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн юридикалык жактан ырастоо, ошондой эле аны кыскартуунун бардык мүмкүн болгон кесепеттерине баа берүү талап кылынат. Тийиштүү түрдө, дал прокурордун корутундусу кылмыш ишин кыскартуу институтунун бүтүндүгүн түзүүчү аяктоочу жана ажыратылгыс элементи болуп саналат.

Кылмыш-жаза процессуалдык укуктагы императивдик жана диспозитивдик ченемдер тынымсыз аракетте болуп, так көрсөтмөлөр менен процесстин катышуучуларынын кароосунун эркиндигинин ортосундагы тең

салмактуулукту табат. Мында адамга тергөө органынын аракеттерине же чечимдерине сотко да, прокурорго да даттанууга укук берилген учурда – бул КЖПКнын 259-беренесинин 1-бөлүгүнүн диспозитивдик мүнөзүн чагылдырат, т.а. бул ченем кызыкдар адамга өз укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоонун кыйла натыйжалуу ыкмасын өз алдынча тандоого же алардан баш тартууга мүмкүнчүлүк берет. Ал эми КЖПКнын 258-беренесине мүнөздүү болгон КЖПКнын императивдик жоболору жол-жоболоштуруунун өзгөрүлбөс алкактарын аныктайт жана оңдоого мүмкүн болбогон милдеттүү талаптарды белгилейт. Укук ченемдеринин ийкемдүүлүгүнүн жана катаалдыгынын мындай айкалышы бүткүл укуктук системанын жана укук колдонуу практикасынын туруктуу, адилеттүү жана натыйжалуу иштешин камсыз кылат.

Ошентип, тергөөчүнүн кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү актыларына соттук контролдоонун жоопкерчилик чеги ага прокурордук көзөмөл жүргүзүлгөндөн кийин гана башталат, бул соттук контролдоонун натыйжалуулугунун талаптарына жана процессуалдык үнөмдүүлүк принцибине жооп берет.

Сотко чейинки өндүрүштө кылмыш-жаза ишин кыскартуу институтун түшүнүүнүн ушул контекстинде КЖПКнын 259-беренесинин 1-бөлүгүндө көрсөтүлгөн жактар тарабынан кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө тергөөчүнүн токтомуна көзөмөл жүргүзүүчү прокурордун корутундусу болгондо гана вертикаль боюнча жогору турган прокурорго же сотко даттанылышы мүмкүн.

Белгилей кетсек, 2023-жылдын 14-июнундагы Чечимдин маңызы боюнча, эгерде прокурордук көзөмөлдөн өткөн кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү тергөөчүнүн чечимине сот тарабынан оң укуктук баа берилген болсо, анда жогору турган прокурор соттук актыга баа берүүгө, тиешелүү түрдө прокурордук көзөмөлдүн алкагында өзүнүн ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырууда аны ашып өтүүгө укуктуу эмес. Прокурор соттук акты менен макул болбогон учурда, мыйзам менен бул актыга жогору турган сотко белгиленген

тартипте даттануу жана кайра кароо каралган.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 38, 48, 49-беренелерин, 52-беренесинин 1-бөлүгүн, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Регламентинин 104-пунктунун 3-пунктчасын, 110-1-пунктун жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Т О К Т О М К Ы Л Д Ы :

1. Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун 2023-жылдын 14-июнундагы Чечими прокурордук көзөмөлдү жүзөгө ашырууда кандайдыр бир чектөөлөрдү карабай тургандыгы, тиешелүү түрдө тергөө судьяларынын жана прокурорлордун ыйгарым укуктарынын мүмкүн болгон коллизиялары үчүн негиз жаратпай тургандыгы түшүндүрүлсүн.

2. Көзөмөл жүргүзүүчү прокурордун корутундусу кылмыш ишин кыскартуу институтунун ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Демек, сот менен прокуратуранын ортосундагы жоопкерчилик чеги ырааттуулук принциби менен аныкталат: прокурордук көзөмөл соттук контролго чейин жүргүзүлөт, ал эми сот кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө кабыл алынган токтомдун мыйзамдуулугун прокурордук текшерүүнүн аякташы боюнча корутунду түзүлгөндөн кийин гана текшерүүгө укуктуу.

3. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 35-главасынын жоболору тергөөчүнүн кылмыш ишин кыскартуу жөнүндөгү токтомун прокурор тарабынан милдеттүү түрдө текшерилишине негизделип, андан кийин кызыкдар жактардын жогору турган прокуратурага же сотко даттануу укуктарын ишке ашыруу менен системалуу өз ара байланышта колдонулушу керек.

4. Бул Токтом, Конституциялык соттун 2023-жылдын 14-июнундагы Чечиминин расмий түшүндүрмөсүн камтыгандыктан, кол коюлган учурдан

тартып анын ажырагыс бөлүгү болуп калат.

5. Токтом акыркы, даттанууга жатпайт, бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү, республиканын бүткүл аймагында аткарылууга тийиш.

6. Бул Токтом мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларында, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий сайтында жана “Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысында” жарыялансын.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ